บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งมูลนิธิโครงการหลวง เพื่อพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวเขา ลดการปลูกฝิ่น และฟื้นฟูต้นน้ำลำธาร โดยดำเนินงานวิจัยและพัฒนาทั้งด้านการเกษตร สังคม และสิ่งแวดล้อม รวมถึงการตลาด ในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง 38 แห่ง 5 จังหวัดภาคเหนือ ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน แม่ฮ่องสอน และพะเยา ครอบคลุมประชากร 264 หมู่บ้าน จำนวน 42,742 ครัวเรือน รวมประชากร 183,744 คน การดำเนินงานเน้นการพัฒนาเพื่อให้เกิดความสมดุลยั่งยืนใน 3 มิติ คือ ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม จนทำให้ปัจจุบันเกษตรกรในพื้นที่โครงการหลวงหันมาทำการเกษตรโดยอาศัยฐานความรู้ ที่เหมาะสมภายใต้ระบบการอนุรักษ์ดินและน้ำ เลิกปลูกฝิ่น มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร (มูลนิธิโครงการหลวง, 2559) ในระยะที่ผ่านมามูลนิธิโครงการหลวงมุ่งพัฒนาชุมชนพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงในเชิงคุณภาพอย่างต่อเนื่อง กิจกรรมประกอบด้วย การวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อรักษาดิน และใช้พื้นที่ให้มีความเหมาะสม การวิจัยหาองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่สูง การพัฒนาอาชีพบนฐานความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่ไปกับส่งเสริมการปลูกพืชเลี้ยงสัตว์เพื่อจำหน่าย สนับสนุนให้ชุมชนดำรงชีวิตภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การฟื้นฟูและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ด้วยการประสานความร่วมมือและกระบวนการมีส่วนส่วนร่วมของภาครัฐ องค์กรท้องถิ่น และประชาชนในพื้นที่ (สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง, 2559)

แม้ว่าความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนในพื้นที่โครงการหลวงจะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่ปัจจุบันมีปัจจัยภายนอกด้านสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกระทบสำคัญต่อผลการพัฒนา คือ สภาวะโลกร้อนและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ สภาวะดังกล่าวส่งผลกระทบโดยตรงต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ การเจริญเติบโตและการให้ผลผลิตของพืชและสัตว์ ความหลากหลายทางชีวภาพ รวมถึงการขาดแคลนน้ำ และอื่นๆ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่กำลังเกิดขึ้นนี้สามารถชะลอและลดความรุนแรงลงได้ด้วยการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก เช่น ก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ (CO_2) จากการเผาไหม้ การเผาป่า การใช้ยานยนต์-เครื่องจักรกลการเกษตร, ก๊าซมีเทน (CH_4) และก๊าซไนตรัสออกไซด์ (NO_2) จากการทำเกษตรที่ผิดวิธี-การเลี้ยงสัตว์-การใช้สารเคมีเกษตร การปล่อยน้ำเสีย และการสะสมของกองขยะ ซึ่งทั้งหมดเป็นกิจกรรมของมนุษย์ (กองส่งเสริมและเผยแพร่ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2558)

ด้วยเหตุนี้มูลนิธิโครงการหลวง สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) และคณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล จึงร่วมกันดำเนินงานโครงการศึกษาการพัฒนาชุมชนโครงการหลวงเพื่อเป็นชุมชนคาร์บอนต่ำและยั่งยืน มุ่งเน้นให้ชุมชนทำกิจกรรมที่ก่อให้เกิดผลกระทบด้านลบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด ตัวอย่างกิจกรรมช่วยลดโลกร้อน ได้แก่ ลดการใช้พลังงานเชื้อเพลิงเปลี่ยนมาใช้พลังงานทดแทน-พลังงานหมุนเวียน ลดการเผา การทำเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม การปลูกต้นไม้ นโยบาย 3Rs-Reduce Reuse Recycle การแยกประเภทขยะ หรือการดำรงชีวิตโดยยึดหลักของความพอเพียง ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้จากการดำเนินงานนอกจากจะเกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนในโครงการหลวงให้เกิดความยั่งยืนในระยะยาวยังสามารถเป็นต้นแบบในการพัฒนาชุมชนคาร์บอนต่ำบนพื้นที่สูงอื่นๆของประเทศ รวมถึงเป็นแหล่งเรียนรู้ของการพัฒนาชุมชนในชนบทที่ยั่งยืนต่อไปด้วย

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1) เพื่อศึกษาและพัฒนามาตรฐานการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงคาร์บอนต่ำและยั่งยืน

2) เพื่อประเมินชุมชนโครงการหลวงในบริบทของชุมชนคาร์บอนต่ำและยั่งยืน

3) เพื่อพัฒนาและยกระดับชุมชนโครงการหลวงให้เป็นต้นแบบของชุมชนบนพื้นที่สูงคาร์บอนต่ำและยั่งยืน

1.3 ผลสัมฤทธิ์ของโครงการ

1.3.1 ผลผลิต (Output) และตัวชี้วัดผลผลิต (Output Index)

1) มาตรฐานการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงคาร์บอนต่ำและยั่งยืน 1 มาตรฐาน

2) แผนกิจกรรมของชุมชนเพื่อยกระดับชุมชนโครงการหลวงให้เข้าถึงมาตรฐานการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงคาร์บอนต่ำและยั่งยืน 12 ชุมชน

3) ผลการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาของชุมชนตามมาตรฐานการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงคาร์บอนต่ำและยั่งยืน 12 ชุมชน

1.3.2 ผลลัพธ์ (Outcome) และตัวชี้วัดผลลัพธ์ (Outcome Index)

ชุมชนโครงการหลวง อย่างน้อย 9 แห่ง มีความพร้อมในการขอรับการรับรองตามมาตรฐานการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงคาร์บอนต่ำอย่างยั่งยืน

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

1.4.1 การศึกษาและกำหนดมาตรฐานการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงคาร์บอนต่ำและยั่งยืน ได้แก่

1) การเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

2) การฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าไม้

3) การจัดการอนามัยสิ่งแวดล้อมในชุมชน

4) ความเข้มแข็งของชุมชนในการรองรับการเปลี่ยนแปลง

1.4.2 การคัดเลือกพื้นที่และประเมินระดับการพัฒนาอย่างยั่งยืนภายใต้กรอบชุมชนพื้นที่สูงคาร์บอนต่ำในพื้นที่ดำเนินงาน 12 ชุมชน

1.4.3 การจัดทำแผนปฏิบัติงานเพื่อยกระดับการพัฒนาชุมชนให้เข้าสู่มาตรฐานการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงคาร์บอนต่ำและยั่งยืน

1.4.4 การทดสอบกิจกรรมตามแผนปฏิบัติงานเพื่อยกระดับการพัฒนาชุมชนให้เข้าสู่มาตรฐานการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงคาร์บอนต่ำและยั่งยืน 12 ชุมชน

1.4.5 การประเมินผลการดำเนินงานของกิจกรรมการพัฒนาเบื้องต้นใน 12 ชุมชน